

1.02 Pregledni znanstveni članek

UDK 94(497.4-15+450.367)"1946"
304.3(497.4-15)"1946"
prejeto: 22. 4. 2007**Kaja Širok**univ. dipl. zgodovinarica in italijanistka, Šolska ul. 37, SI-5250 Solkan
e-mail: kajasirok@hotmail.com

Manifestacije ljudske volje Spomini na Gorico v letu 1946

IZVLEČEK

Avtorica se v prispevku ukvarja z oblikovanjem spomina na obmejnem območju s posebnim poudarkom na opisu dogodkov v prvem letu osvoboditve. Poglavitni dogodki in spomini nanje so preučeni v širšem družbenem okviru, ki vključuje oris današnje podobe Goriške kot ozemlja, ki vsebuje prepleteno zgodovinsko izročilo dveh identitet, ki tu sobivata. Interpretacija kompleksnosti odnosov v prostoru je podana v luči dogodkov, ki so jo krojili, in spominov, ki so jo delili.

KLJUČNE BESEDE

Goriška, druga svetovna vojna, povojno obdobje, kolektivni spomin

SUMMARY

A MANIFESTATION OF PEOPLE'S WILL. RECOLLECTIONS OF GORIZIA IN THE YEAR 1946

In the contribution, the author deals with the formation of recollection on the territory with a special emphasis on the description of events in the first year of liberation. The principal events and recollections of them are studies in a broader social frame, which includes an outline of the present view of the Gorizia region as a territory that contains an interlaced historical tradition of two identities cohabiting on that ground. The interpretation of the complexity of relations in the space is given in the light of events that created it, and recollections that parted it.

KEY WORDS

Gorizia region, World War II, after-war period, collective recollection

Leta 2008 bo Nova Gorica praznovala svoj šestdeseti rojstni dan. Za datum začetka gradnje mesta je bil namreč določen 13. junij 1948, ko so pričeli polagati temelje za visoke gradnje, čeprav je mesto začelo nastajati že leto poprej, ko so na območje prispele prve mladinske delovne brigade in začele graditi novo mesto na meji. V decembrski številki časopisa *Nova Gorica* leta 1947 zasledimo naslednjo novico: "Te dni sta dospeli na gradnjo ceste prvi dve mladinski delovni brigadi. Prvo sestavljajo Srbi, Črnogorci, Makedonci, Hrvati in Bosanci, dospela pa je tudi večja skupina mladincev iz celjske okolice, ki bo vključena v slovensko mladinsko brigado, ki se snuje."¹

Danes si težko predstavljamo, kako je goriški prostor izgledal pred šestdesetimi leti, ko se je pričela gradnja novega mesta. Še težje pa je obuditi občutke, ki so prevevali lokalno prebivalstvo v noči med 15. in 16. septembrom, ko se je območje *de facto* soočilo z določili pariške mirovne pogodbe in vstopom v novo državo. Del tega zgodovinskega obdobja nam oriše dokumentarni film Nadje Velušček *Moja meja*,² ki ugotavlja, da so bili spomini na dogodke v septembru 1947 izoblikovani glede na izkušnje, ki so jih prebivalci z nastalo mejo in obmejnimi prostorom pridobili kasneje. Pričevalci dokumentarca se namreč ne soočajo samo z dogodki v omenjenem obdobju, temveč tudi s preteklostjo, ki je posledično oblikovala kasnejši spomin. Kakšna je bila situacija prve dni po nastali meji, vendarle lahko razberemo iz slik nasmejanih ljudi ob postavljenih slavolokih, okrašenih z zastavicami, ter s pomočjo tega vira sestavimo podobo trenutka, veselja in pričakovanja, ki se je izmikala negotovosti jutrišnjega dne. Negotovosti, ki se je zrcalila v zasebnih zgodbah prebivalstva – v izgubi delovnega mesta, v pričakovanjih odpravnine, v prekinjenih stikih z družino, ki je ostala na drugi strani meje, izgubi ljubljene osebe, skratka v osebnih pripovedih, ki so sestavljale kompleksen družbeni okvir Gorice in njenega zaledja v septembru 1947.

Vzporedno je potekalo kolektivno navdušenje, zmaga volje naroda po življenju v svobodni državi, *na svoji zemlji*, kjer izražanje lastne nacionalne identitete ni bil več povod za šikaniranja in fizične obračune. Kakšen je bil utrip narodnega slavlja, lahko razberemo iz govora Mihe Marinka, predsednika vlade LR Slovenije, novembra 1947 na slavnostnem zborovanju na Lijaku ob priključitvi ozemlja k FLR Jugoslaviji: "... pozdravljam slavlje, ki ga morejo slaviti samo resnično svobodni ljudje v taki družbeni skupnosti, kakršna je Titova Jugoslavija. Z nami misli in z nami se veseli vse delovno ljudstvo Jugoslavije, vsi narodi Jugoslavije, z

nami so ne samo Slovenci, ki še ječijo pod suženjskim jarmom onstran "francoske črte" in Karavank – z nami so vsa svobodoljubna ljudstva, ki v naši borbi, v naših uspehih in zmagah vidijo zgled in spodbudo za svojo borbo, za svojo osvoboditev."³

Nova realnost ozemlja se je zrcalila predvsem v prihodu jugoslovanske armade na mejo, torej v prvih stikih lokalnega prebivalstva z *našimi* vojaki in v izgradnji novega mesta na meji, Nove Gorice.⁴ Mladina iz vseh republik, ki je v okviru udarnih brigad v naslednjih mesecih prihajala gradit mesto, *ki bo sijalo preko meje*,⁵ je v kraj prinašala nov jezik in pripomogla k oblikovanju identitete, ki je ozemlje odmikala od vkoreninjenih vezi s starim mestom Gorico in vodila v nov čas, v svobodno Titovo Jugoslavijo.

Vendar se upi, da bo Gorica nekoč le postala del enotnega slovenskega prostora, niso tako hitro razblinili. Besede Franceta Bevka, poveljnika pokrajinskega narodnoosvobodilnega odbora in znanega slovenskega pisatelja, so še dolgo odmevale med ljudstvom: "Zgradili bomo Novo Gorico, toda stari se kljub temu ne bomo nikdar odrekli."⁶

Misel, ki je dolgo polnila desni zgornji kot časopisa *Nova Gorica*, se danes melanholično staplja v pobude združenja dveh mest v eno Gorico, z enojnim skupnim zgodovinskim trgom, ki že tri leta brezupno išče svoje ime, podobo in funkcijo. Tu, kjer je nekoč stal znameniti mejni kamen in še bolj znamenita "železna" ograja, kraljuje danes mozaik in ostanek tiste meje, ki je in je ni, ki ne ločuje, vendar loči, ki meščane obeh mest sili, da trkammo na odprta vrata.

Težko je namreč določiti, kje se sobivanje obeh mest prične in na kakšnih osnovah se to sobivanje razvija, če se pri tem ne upošteva temeljev, na katerih se je to sobivanje oblikovalo. Večina se namreč strinja, da sta mesti eno do drugega prijazni, da sodelujeta, da v nobenem primeru ta meja ne more biti postavljena kot primerjava one *prave* železne zavesa, taiste, ki jo je Winston Churchill 5. maja 1946 poimenoval v svojem znamenitem govoru v Fultonu.⁷ Vendarle se je Churchillov govor nanašal na ozemlje med Baltikom in Jadranskim morjem, z izrecno omembo Trsta, kar je teritorij Morganove linije postavljalo v okvir

³ *Nova Gorica*, 8. 11. 1947, str. 1.

⁴ "Ljudje so vojakom radi priskočili na pomoč, skupaj so vlekli žico ob meji in jim posojali razno orodje. Bila je to vendarle njihova vojska in njihova meja." Malnič, *Topografija spomina na novo mejo*, str. 334.

⁵ Torkar, *Racionalizacija urbane strukture*, str. 35.

⁶ *Nova Gorica*, 8. 11. 1947, str. 1.

⁷ Izraz železna zavesa ima več virov nastanka. Kot prvi naj bi ga uporabil Goebbels v uvodniku časnika *Das Reich* februarja 1945, šele kasneje naj bi ga prevzel Churchill; Glej *Oxfordova enciklopedija zgodovine* II., str. 320.

¹ *Nova Gorica*, 6. 12. 1947, str. 3.

² Velušček – Medved, *Moja meja/Il mio confine*.

France Bevk govori množici v Gorici (hrani PANG).

kriznih žarišč povojne Evrope.⁸ Zgodovinar Tony Judt o tej tematiki opominja, da sta nastajajoča politična pola v kontekstu svojih ideologij oblikovala zemljevid povojne Evrope in v tem okviru posledično interpretirala spomine na drugo svetovno vojno.⁹ Spomini so se tako razdelili (deformirali) glede na teritorij oz. politični blok, kjer so se oblikovali – komunistični, antikomunistični, antifašistični¹⁰ – in so v tem okviru tudi gradili identiteto ozemlja.

V nadaljevanju si bomo tako ogledali položaj Gorice v letu 1946, v obdobju intenzivnega reševanja vprašanja zahodne meje, ki se je v mestu izražalo v odnosu prebivalstva do zaveznikov, do drugega, do lastne preteklosti. Ta odnos bo predstavljen v okviru spominske pripovedi o ljudskih manifestacijah v letu 1946. Dva napisana spomina, ki pred nami orišeta dve Gorici, pripovedujeta o borbi prebivalstva za svoje mesto in nam v letu po koncu vojne ponujata misel, da boja ni bilo nikoli konec, zakaj spremenil se je samo način bojevanja. Spomini, ki nam ta boj interpretirajo, so izraz jeze, zgodovinske krivice in pravice, boja za tisto, kar je vsaka vpletena stran pojmovala za svoje in se je za ta simbol svoje identitete bila pripravljena krvavo boriti. Brez kompromisov, v mestu, ki je bilo le leto kasneje odrezano od svoje periferije in je

posledično iz bogatega mesta kmalu degradiralo v mesto na meji, orisano kot *"la piccola Berlino di casa nostra"*.¹¹

Pogajanja s preteklostjo – spomin, prostor, identiteta

Seveda danes, šestdeset let po podpisu in uveljavitvi načel pogodbe vemo, da moramo omenjeno mejo interpretirati v luči Videmskih in Osimskih sporazumov, ki so območje odprli in omogočili sobivanje prebivalstva. Zavedati se moramo medsebojnega dialoga, ki sta ga gojili in ga gojita obe strani, ter naporov, da bi prostor dobil neko skupno identiteto in zaživel v miru. Vendar se ne moremo izogniti pripombi, da je sedanost tega ozemlja večplastna in odnosi med prebivalci obeh mest izjemno kompleksni ter kot taki ne morejo biti zreducirani na dobre gospodarsko-politične odnose med mestoma.

To pa nas pripelje do vprašanja vloge prej omenjenega temelja, na katerem se je to sobivanje oblikovalo, in na konstrukt elementov, ki to sobivanje gradijo. Meje, tako fizične kot ideološke, so namreč področje konstantne družbene dinamike, kjer se proces oblikovanja meje prepleta z oblikovanjem identitete in kolektivne pripadnosti.¹²

Tudi prostor, kjer se ti družbeni procesi oblikujejo, definirajo in spreminjajo, ni nikoli nevtralen.

⁸ *Od Stetina na Vzhodnem morju do Trsta na Jadran-skem se je čez kontinent spustila železna zavesa. Glej Stoletje svetovnih vojn*, str. 306.

⁹ *"European borders – and identities – were shape and frozen by the division of the Cold War and the "desire", common to the both sides, to forget the recent past and forge a new continent."* V: Müller, *Memory & Power in Post-war Europe*, str. 5.

¹⁰ Prav tam.

¹¹ *"Naš mali Berlin"* (prevod avtorice, v nadaljevanju p. a.); Rumiz Paolo, *Gorizia cade l'ultimo muro d'Europa*, cit. po *La Repubblica*, <http://www.pbmstoria.it/fonti1474>.

¹² *"Kot vse oblike mejnega so družbene meje, ki temeljijo na razlikah fluidne, relativne in so v nenehnem oblikovanju."* (prevod avtorice (p. a.); Berdhal, *Where the world ended*, str. 105.

Že samo bežen sprehod po obeh Goricah nam pove veliko o obeh mestih. Kjer na eni strani domujejo Via Oberdan, Via 9. agosto, Via D'Annunzio, Corso Italia itd., se na drugi strani meje nahajajo Kidričeva ulica, Delpinova ulica, Gradnikove brigade itd. Kar pri tem preseneča, ni poimenovanje ulic mest po dogodkih in osebah, ki so krojili nacionalno zgodovino, temveč obdobja, v kateri obe mesti svojo zgodovino locirata. Medtem ko je za Novo Gorico vir kolektivnega spomina druga svetovna vojna, Gorica svoje spomine ohranja v dogodkih prve vojne. Poimenovane ulice v tem primeru ne nosijo zgolj simbolne vrednosti, temveč se vpenjajo v širši konstrukt zgodovine spomina območja in v okvire oblikovanja identitete prostora.¹³ Ta pa je, kot dokazujeta oba primera, vezana na vojno, iz katere obe državi izhajata kot zmagovalki. Takšen spomin ohranja v prostoru kontinuiteto naroda, saj opominja na narodno-osvobodilni boj zmagovalca, na požrtvovalnost tistih, ki so se borili za svobodo in zanjo umrli; kot tak konsolidira kolektivno identiteto prebivalstva.

Poudariti moramo, da je identiteta osnovana na tem, kar je pomnjeno in zato vodi v selekcijo spominov, na tiste, ki so pomnjeni, in tiste, ki so pozabljeni. Upoštevati je treba tudi dejstvo, da ne identiteta ne spomin nista monolitna.¹⁴

Identitete, ki se razvijajo na spominih, ki so si med seboj nasprotni,¹⁵ so po Paulu Ricoeurju tako na osebni kot kolektivni ravni krhke. Predvsem, kot pravi avtor, kažejo čezmerne rabe ali zlorabe določenih spominov na problem identitete prebivalstva. O krizi identitete lahko tako pri Ricoeurju razberemo naslednje tri trditve: *Predvsem se tiče odnosa s časom, bolj precizno, ohranjanja sebe skozi čas. Drugi vir zlorabe se nanaša na tekmovanje z drugimi, na realne ali imaginarne grožnje identitete, od trenutka, ko se ta sooča z drugim, drugačnim. Tem, obsežno simboličnim ranam, se pridružuje tretji vir ranljivosti, to je vloga nasilja v utemeljitvi identitet, predvsem kolektivnih. V ozadju patologij spomina namreč kot temelj odnosa med spominom in zgodovino vedno najdemo nasilje.*¹⁶

Nasilje je goriško ozemlje zaznamovalo tako v prvi kot v drugi svetovni vojni, tako v obdobju

med obema vojnama kot v prvih povojnih letih. Današnje rodove na preteklost spominjajo predvsem spomeniki, grobnice in vojaška pokopališča, ki nemo pričajo o krvavem dvajsetem stoletju na Goriškem. Spomeniki, ki so ujeti v širše zgodovinske kontekste, so interpretirani v okviru oblikovanega nacionalnega spomina, ki ima v obmejnem prostoru, v oblikovanem lokalnem kolektivnem spominu, še izrazitejšo simbolno moč.¹⁷ Ti spomini pa ne morejo biti posplošeni kot del skupne preteklosti, saj je jasno, da niso ne vsi dogodki ne vsi spomini na te dogodke del kolektivne podobe preteklosti. Vsaka skupnost namreč na podlagi svojih (izbranih) preteklih izkušenj ohranja in razvija svoj kolektivni spomin ter s tem ohranja svojo identiteto. *V resnici je pridobivanje spominov skupine, torej identifikacija z njeno kolektivno preteklostjo, del procesa pridobivanja vsake družbene identitete, in privajanje članov te družbe s to preteklostjo predstavlja poglavitno prizadevanje skupnosti v asimilaciji posameznika.*¹⁸ Tako je del spominov umeščen v določene kraje, ozemlja, ki so simbolno pomembna za izgradnjo kolektivnega spomina in obstoja te skupnosti. Predvsem na obmejnih ozemljih je ta proces še intenzivnejši in kot ugotavlja zgodovinar Franco Ceccotti, *bolj kot so spomeniki v prostoru vpadljivi, bolj se kaže nejasna nacionalna identiteta kraja, predvsem na lingvistično mešanih območjih. Takšni konstrukti so znak globokih bolečin, trdovratnih nasprotij nastalih iz konflikta ali kot posledica njegovih zaostritev.*¹⁹

Kot smo že omenili, je bila Goriška v obeh svetovnih vojnah in po njih prostor spopadov, nasilja in pobojev, kjer sta v nasprotujočih si taborih nastopali obe etnični skupini in kjer se je vojna manifestirala kot totalna. To pomeni, da je bilo v spopad vključeno tudi civilno prebivalstvo, ki je vojno doživljalo v prvih bojnih vrstah, neposredno vpleteno v vojaške spopade, bombardiranja ali obračune med vojskujočimi. Po premirju prve svetovne vojne namreč ni bilo družine na Goriškem, ki ne bi trpela za njenimi posledicami, tako materialno kot psihološko.²⁰ Ta travma pa se v teritoriju vendarle ni odsevala enako in spomini, ki sta jih med seboj vojskujoči strani oblikovali, so si velikokrat diametralno nasprotni – kar je eni skupini vir spominjanja, druga pozablja.

¹³ Pierre Nora jih označuje kot *lieux de memorie*, kraji spomina, okoli katerih se diskurzi o spominu gradijo in spodbijajo. Glej Ballinger, *History in Exile*, str. 129.

¹⁴ Müller, *Memory & Power in Post-war Europe*, str. 21.

¹⁵ Divided memory/Memorie divide – izraz uporabi Rusconi v svojem delu *Resistenza e Postfascismo* in je kasneje po Portelliju opredeljen kot pojem, ki mora biti razširjen in radikaliziran v definiranje ne samo dihoto mije (in natančne hierarhije) med institucionaliziranim spominom (Odporništvu) in kolektivnim spominom prebivalstva, temveč tudi kot fragmentalna pluralnost različnih spominov. Glej Ballinger, str. 21

¹⁶ (p. a.); Ricoeur, *Ricordare, Dimenticare, Perdonare*, str. 72.

¹⁷ "Spomeniki tako izražajo kot si prizadevajo ohraniti napetosti med individualnim in kolektivnim spominom, kot tudi med spomini, ki med seboj tekmujejo" (...) z namenom, da pripovedujejo "izbrano zgodbo, ki se osredotoča na to, kaj je ključnega za skupnosti in odklanja drugo," (p. a.); (Ballinger, *History in Exile*, str. 23).

¹⁸ (p. a.); Zerubavel, *Mappe del tempo*, str. 14.

¹⁹ (p. a.); Cecotti, *Un esilio che non ha pari*, str. 11.

²⁰ Širok, *Z eno nogo na poti v krtovo deželo*, str. 422.

Italijanski goriški prostor hrani spomin na prvo svetovno vojno kot dediščino prednikov, osvoboditev lastnega naroda in posledično konstruiran vizualni spomin nosi to identiteto. Cecotti nam jo lepo oriše kot *prostor strelskih jarkov, krvi, junaštva in strahu; ozemlje, zaradi katerega je bila vojna napovedana, vsaj njen najjasnejši povod: prostor bojevanj, cilj nacionalnih aspiracij in, po konfliktu, jedro nacionalnega žalovanja in kolektivnega spomina vseh Italijanov, cilj vsakoletnih romanj. Torej simbol enotnosti, identitete, nacionalnega ponosa, ki se izraža v monumentalnosti*.²¹

Individualni spomini, v kolikor se ne strukturirajo znotraj okvira nastalega kolektivnega spomina, imajo zelo malo možnosti za obstoj. Tak je primer slovensko govorečega goriškega prostora. Povojna situacija za prebivalstvo ni bila enostavna, saj je bila po večletnih bojevanjih, begunstvu, življenju v nemogočih razmerah, izgubi lastnine vojna izgubljena, država v razsulu, mesto s svojim zaledjem pa je postalo del Kraljevine Italije.²² Tu se je spomin na vojno ohranjal predvsem v privatnih, družinskih spominih, ki dolgo niso dobili svoje kolektivne interpretacije. Ta je postala aktualna šele po letu 1991, v luči reinterpretacije nacionalne zgodovine in v procesu oblikovanja novih poglavij nacionalnih kolektivnih spominov.

V narativnih diskurzih obeh narodov še danes zasledimo, kako se je oblikovala podoba oz. nacionalni spomin na prvo svetovno vojno. V mislih imamo predvsem konstruite kot *"Čudež pri Kobaridu"*, ki ima v italijanščini različico *"La disfatta di Caporetto"*²³ ali slovenski *"Padec Gorice"*, ki v italijanščini postane *"La presa di Gorizia"*.²⁴

Če strnemo: nasilja in vojne, še posebej na narodnostno mešanih območjih, ne oblikujejo samo spominov, ki sestavljajo dediščino prebivalstva, temveč tudi tiste, ki vključujejo njeno nasprotje, torej pozabo spomina.

Vendar, če se ponovno obrnemo na Ricoeurja, na katerih zahtevah spomina in pozabe igra manipulacija z le-temi svojo vlogo? Predvsem v selekciji spomina, v njegovi politiki in morali. Prepoved pozabe kot temelj ohranjanja identitete in tradicije je osnovana ne toliko na čaščenju preteklosti, temveč na pomenu, ki ga ima za prihodnost. Nacionalni spomin obuja tiste dogodke, ki so danes pomembni za njegovo stabilnost in državnostvornost, torej spomine, ki puščajo sledi v narodni zavesti, najsi bodo to zmage ali rane, ki jih je nasilni tok zgodovine prizadejal njihovim žrtvam.²⁵

Iz slednjih primerov lahko tako povzamemo,

da je pokrajina med spomini in zgodovino prostor družbene dinamike, kjer se izgrajuje nacionalna identiteta, kjer nastajajo spomeniki, kjer se določeni dogodki in kraji povzdignejo iz anonimnosti v Zgodovino. Tako nastajajo svetišča narodnega spomina, kjer sintagma *Ne pozabi!* pridobi emotivni pomen, nastajajo narodni prazniki, dnevi posvečeni obujanju spomina. Iz teh ritualov se oblikujejo državni koledarji in kot ugotavlja Zerubavel, je koledar *koristen kraj družbenega spomina. S cikli "prazničnih dni", ki so specifično nastali za komemoracijo določenih zgodovinskih dejanj, hranijo koledarji poglobitve naracije, ki so jih spominske skupnosti²⁶ realizirale o svoji preteklosti*.²⁷

Česar se en narod spominja, kar obuja in praznuje, lahko torej za drugega postane vir ponižanja in posledično je kakršnokoli praznovanje spomina enega lahko vir prezira do drugega, kar pušča v kolektivnem spominu naroda rane, ki niso vse zgolj simbolične. In ravno politika narodnega "spominjanja", torej komemoracije spomina, bodisi v obliki praznika ali obeležja, kaže na zlorabo določenih spominov in na pozabo drugih, ki za kolektivni spomin naroda niso pomembni ali pa nosijo težo neljube preteklosti in so zato nadležni.²⁸

Ko je 30. marca 2004 Italijanska republika določila 10. februar za državni praznik, imenovan *"Dan spomina"* kot dan počastitve spomina na žrtve fojb, dalmatinskega eksodusa in vseh povojnih dogodkov na njeni vzhodni meji, se situacija še zdaleč ni zdela tako kompleksna in resna, kot to postaja danes. Italija, kjer je bila politika povojne *"pozabe"* dobro konsolidirana, je namreč z omenjenim dejanjem postavila svoj dan spomina na preteklost in to v kontekstu spomina na dogodke, ki jih država šestdeset let ni imela za pomemben del svoje nacionalne dediščine.²⁹ Ti spomini so tako živeli in preživeli kot spomin manjšine, tiste skupine ljudi, ki so jih sami dogodki tako globoko pretresli, da si še njihovi vnuki niso

²⁶ "Mnemonic communities".

²⁷ (p. a.); Zerubavel, *Mappe del tempo*, str. 51.

²⁸ Sociolog Alessandro Cavalli tako ob razmišljanju o praznovanju spomina odporniškega gibanja, ki je zasenčil fašistično preteklost, nadaljuje, da je praznovanje nekega spomina, ki na svoj način osvobaja družbene skupine, stranke, intelektualce od nuje, da razmislijo o svoji odgovornosti do nove prihodnosti in konsolidira vlado, vsaj hipotetično, v uporabi pozabe, znotraj procesov kolektivnih potlačitev spomina. (p. a.); Glej Tota, *La memoria contesa*, str. 33.

²⁹ Do devetdesetih let prejšnjega stoletja se uradne državne zgodovine obeh držav v svojih razpravah povojnega obdobja nista lotevali, kar je danes interpretirano predvsem v kontekstu pozitivne vloge narodnoosvobodilnega boja partizanov in spomina na vojno zmagovalstvo, kjer se je stežka vključevala tudi tematika nasprotij in pobojev, ki sta jih obe državi izvrševali v času vojne in po njej. (p. a.); Favretto/Jovic, *Journal of Southern Europe and the Balkans, Introduction*, str. 92–93.

²¹ (p. a.); Cecotti, *Un esilio che non ha pari*, str. 11.

²² Širok, *Z eno nogo na poti v krtovo deželo*, str. 422.

²³ Dobesedno *"Kobariška polomija"* (p. a.).

²⁴ *"Zavzetje Gorice"* (p. a.).

²⁵ (p. a.); Ricoeur, *Ricordare, Dimenticare, Perdonare*, str. 80–83.

Manifestacija na Travniku leta 1946 (hrani PANG).

dovolili pozabe. Omenjena obeležitev spomina je bila tako enemu narodu v uteho, ker je javno opominjala na grozote, ki jih je drug narod izvajal nad njim, drugemu, "na oni strani meje", pa je predstavljala bolečino, zgodovinsko netočnost dogodkov, predhodnih prvemu spominu, katerega posledica so bili dogodki poveljnega obdobja. Kot že rečeno, je v prizadetih (pozabljenih) ozemljih ljudski spomin na določene dogodke prejšnjega stoletja ostajal živ in se je ohranjal predvsem v starih škatlah s porumenelimi fotografijami, v družinskih zgodbah o prigradah prve svetovne vojne, črnih fašistih, divjih kozakih in rdečih partizanih. V zgodbah – spominih o strahu, nasilju in žalosti se je ohranjal spomin na dejanja prednikov, na obdobje, ki je minilo, vendar je kot del družinske zgodovine ostajalo pomemben graditelj posameznikove identitete in posledično integritete. Na obeh bregovih Goriške.

Oblikovanje kolektivnih spominov dodatno ne obremenjujejo samo etnične (nacionalne) komponente, kot smo videli v prejšnjem primeru, temveč tudi ideološke. Eden osnovnih procesov identifikacije je po zgodovinarju Gianu E. Rusconiju skupna zgodovina skupnosti, ohranjanje vseh njenih spominov, ne glede na to, koliko so boleči ali sporni. *Kolektivni spomin je rekonstrukcija, posredna, kontrolirana in kritična. Postane skupna, če v toku časa urejeno povzame vrednote med različnimi spomini, tujimi, v skrajnosti si med seboj nasprotnimi.*³⁰

Tako se danes soočamo ne samo z interpretacijo med seboj nasprotnih si spominov goriških Slovencev in Italijanov, temveč tudi (raz)deljenih spominov na poveljno obdobje znotraj posameznih skupin, v klasifikaciji katerih je odločilna ideološka

komponenta. Ne smemo namreč pozabiti, da so prokomunistične aktivisti in simpatizerji obstajali tudi med Italijani, kot del Komunistične partije Julijske Krajine,³¹ in da niso bili vsi Slovenci pristaši nove ureditve oz. Federativne ljudske republike Jugoslavije. Ta konflikt, ki v obdobju ni bil zanemarljiv, je povzročil poveljna preseljevanja na ideološki osnovi, tako Italijanov na slovensko ozemlje kot selitev katoliških in liberalno usmerjenih Slovencev v Gorico. Ponovno smo priča individualnim spominom, ki ne sestavljajo dela našega kolektivnega nacionalnega diskurza in so obsojeni na počasno pozabo, čeprav ravno njihova kompleksnost, ki jih deli od kolektivnega spomina, dodatno bogati (ter zapleta) memorični zemljevid ozemlja.

To strukturo zapleta spominov lahko v našem primeru delimo dvakrat, in sicer po nacionalni liniji (recimo ji vertikalna delitev) in po ideološki liniji (linearna delitev). Pridobljena križna postavitev opozarja na različnost in nezdružljivost določenih spominov, ki skupaj sestavljajo celoto, ki pa še zdaleč ni homogena. Kot bomo videli v nadaljevanju članka, lahko isti dogodki pridobijo različne interpretacije in posledično oblikujejo nasprotni si spomine. Na vprašanje, kakšen je njihov pomen v institucionalni interpretaciji spomina oz. njihova vloga v zgodovinopisju, pa lahko odgovorimo s pretenciozno trditvijo, da zgodovina vedno odgovarja na vprašanja, ki jih preteklosti zastavlja sedanjost.³²

31 Komunistična partija Julijske Krajine je bila "sestavni del SIAU (Slovansko-italijanske antifašistične unije), dejansko pa, na osnovi navodil slovenskega partijskega vodstva, usmerjevalka njene politike". Glej Troha, *Politične usmeritve med primorskimi Slovenci*, str. 459.

32 *Zgodovina je naracija, pisanje o preteklosti glede na formalnosti in pravila poklica (znanosti), ki išče odgovore na vprašanja, ki jih je postavil spomin.* (p. a.); Tra-

30 (p. a.); Rusconi, *Resistenza e Postfascismo*, str. 10.

Če pojasnimo, po Rusconiju *historična rekonstrukcija dogodkov in spomini o izkušnjah njenih protagonistov ne morejo biti med seboj pomešani. Spomini pričevalcev so nenadomestljivi element zgodovinskega dela, vendar njim samim ne more biti zaupano končno mnenje o kolektivnem dogodku. Vsekakor ni rečeno, da je tako razumljena zgodovinska rekonstrukcija povsem prepričljiva in definitivna. Vendar to, kar označuje znanstveno delo, je pravzaprav njegova ponarejenost/ preverljivost skozi elemente ali argumente, ki so kasneje bolj dokazljivi. Izkušnje in subjektivni spomini pa niso ponarejeni po definiciji. Spomin privrženca italijanske socialne republike ni manj "resničen" kot oni od partizana.*³³

Leto po osvoboditvi

"In kaj je z Gorico?" sem ga vprašal. Z izrazom začudenja mi je odgovoril: "Kaj z Gorico – Gorica ostane italijanska." Seveda sem se razburil in očital Molotovu, da sva se dan poprej dogovorila, da privolimo v Svobodno tržaško ozemlje samo pod pogojem, če bo Gorica jugoslovanska. Na to mi je odgovoril: "Kaj toliko vztrajate pri tem mestu, ki nima nobenega pomena ne za vas ne za Italijo. Poglavitno vprašanje je bilo Trst in tu smo dobili maksimum, kar smo mogli doseči."³⁴

Tako Kardelj v svojih *Spominih* opisuje srečanje z Molotovom na pariških mirovnih zasedanjih junija leta 1946 in nam v nadaljevanju razkrije, podobno kot Aleš Bebler v svojih spominih, kako naj bi bili predstavniki zahodnih velesil pripravljeni prepustiti Gorico Jugoslaviji, če bi Sovjetska zveza vsaj še nekaj dni vztrajala pri takšni rešitvi, medtem ko bi Trst prešel pod mednarodno upravo.³⁵

verso, Il passato: istruzioni per l'uso, str. 17. Glej tudi: *The duty of memory is an empty shell unless it is based on scholarship* je trdil Henry Rouso in dodal, "memory is a living phenomenon, something in perpetual evolution, whereas history – as understood by historians – is a scholarly and theoretical reconstruction and as such is more apt to give rise to a substantial, durable body of knowledge. Memory is plural ... (and) at times in a religious or sacred key; history is secular". Müller, *Memory & Power in Post-war Europe*, str. 23.

³³ (p.a.); Rusconi, *Resistenza e Postfascismo*, str. 10–11.

³⁴ Kardelj, *Spomini*, str. 89; Glej tudi Bebler, *Čez drn in strn*, str. 162: "Drugega junija 1946 je Molotov nena doma poklical Kardelja na nujen razgovor. Kardelj je odhitel k njemu. Čez kake pol ure se je vrnil. Izraz na njegovem obrazu je bil tako otožen, da smo takoj ugotovili, da se je zgodilo nekaj zelo težkega, Kardelj nam je povedal vso grenko resnico: Molotov mu je rekel, da je prejel telegram od Stalina, v katerem mu ukazuje, naj preneha s sporom o meji in sprejme francosko linijo v celoti. Skratka, naj žrtvuje nekaj, kar ni njihovo, naj žrtvuje Gorico. "In ker je bilo to povelje, vas nisem predhodno vabil na razgovor, temveč sem svoj sklep že sporočil kolegom sveta ministrov", je rekel Molotov."

³⁵ Sušmelj, *Gorica na pariških mirovnih pogajanjih 1946*, str. 9.

V luči te enigmatične pripovedi, ki je še dolgo burila domišljijo goriškega prebivalstva, češ da naj bi na Gorico pozabili, ker ni bila ključna v reševanju tržaškega vprašanja, usmerjamo pozornost na pariška mirovna pogajanja in njihov vpliv na življenje v zavezniški Gorici leta 1946.

Osredotočili se bomo predvsem na dve besedili – spominski pričevanji, ki obravnavata Gorico v obdobju prvih dveh povojnih let. Prvo delo je bilo izdano leta 1952, torej v zelo kratkem obdobju po podpisu mirovne pogodbe, ko so bili odnosi med prebivalci na meji še pod vplivom povojnih dogodkov. Spomini C. A. Pedronija *Cronaca di due anni*³⁶ so nastali v okviru njegovega delovanja v organizaciji Associazione Giovanile Italiana (v nadaljevanju A. G. I.) in izražajo čustva ter podobe o drugem, ki jih lahko interpretiramo v duhu časa in okolja, iz katerega pisec izhaja in z ozirom na to beremo spomine, ki jih narekuje. V podobni luči zahteva svoje tolmačenje tudi drugi analiziran spomin *Tukaj je Jugoslavija*³⁷ Julija Beltrama, izdan leta 1983. Naš cilj ni soditi oz. iskati zgodovinske resnice o dogodkih, o katerih pripovedujeta oba avtorja, temveč predstaviti določeno obdobje v luči dogodkov v mestu z analizo spominskih razglabljanj posameznikov, ki so te trenutke doživeli in v njih tudi aktivno sodelovali. Osredotočamo se predvsem na diskurz oblikovanih spominov, ki so si čestokrat nasprotni in izražajo historične antagonizme med vpletenimi skupinami, kjer je stereotipizacija drugega vidna v (večnih) podobah italijanskih fašistov in kmečkih slovanskih komunistov (slavo-comunista).³⁸

V to igro moči pa je bil vpet še tretji akter, zavezniška vojska, ki je upravljala Gorico od 12. junija 1945 do 15. septembra 1947, ko so stopile v veljavo odločbe pariške konference. Odnos obeh vpletenih skupin, ki sta si območje Gorice prisvajali na podlagi zgodovinskih dejstev, je treba razumeti tudi v njunem odnosu do zavezniške uprave v mestu, saj je ravno ta dejavnik dodatno bremenil družbeno podobo povojne Gorice.³⁹ Zgodovinar Lucio Fabi v svoji *Zgodovini Gorice* zavezniške predstavi v očeh pričevalke, ki se jih v obdobju jugoslovanske uprave mesta v maju in juniju 1945 spominja kot *zmagovalce vojne, ki so pili whisky*

³⁶ Pedroni, *Cronaca di due anni*, 5. 8. 1945 – 16. 9. 1947.

³⁷ Beltram, *Tukaj je Jugoslavija, Goriška 1945–1947*.

³⁸ Izraz *Slavo-comunista* je uporabljen v kontekstu slabšalnice. Še danes je v uporabi; po Pameli Ballinger napeljuje na to, da naj bi boljšeizvem izhajal iz prirojenega "totalitarnega" nacionalnega značaja Slovanov (Ballinger, *History in Exile*, str. 67).

³⁹ Zdi se mi nujno poudariti, da je vprašanje družbene moči v Gorici v času zavezniške uprave zelo kompleksno raziskovalno vprašanje, ki mora vključevati dejstva in raziskave, ki presegajo okvire tega članka, kar pa ne pomeni, da ta dejstva v članku niso bila upoštevana.

kot žolne, kadili kot Turki in stalno žvečili žvečilne gumije. Bili so prijatelji vseh otrok, zbirali so potepuške pse in mačke (...) plesali so vse noči z ženskami, dekleti vseh kategorij in niso posredovali ali se vmešavali v urejanje sporov, ki jih niso zadevali.⁴⁰

Po podpisu beograjskega in devinskega sporazuma⁴¹ pa se je situacija spremenila, saj so zavezniki v mestu prevzeli kontrolo. Ozemlje je tako prešlo pod t. i. *direct rule* AMG,⁴² model vladanja, ki je bil vpeljan samo na ozemljih, kjer naj bi "totalitarizem" bil preveč razširjen, da bi dovoljeval t. i. *indirect rule*, vladanje lokalne antifašistične oblasti pod kontrolo zaveznikov, ki je bil od leta 1943 kot model vpeljan v ostalih predelih Italije.⁴³ Nova oblast je bila na območju Cone A Julijske krajine vzpostavljena v času nemirov in velikih ljudskih manifestacij, ki so se na tem območju nadaljevali tudi kasneje. Obdobje vladanja AMG je v Gorici poleg ekonomskih in socialnih težav zaznamovalo stopnjevanje konflikta in obračunov med člani obeh nacionalnih skupin, nad katerima je zavezniška vojska poleg preganjanja in zapiranja čestokrat uporabljala tudi silo. A vendar ne za vse enako. V okviru oblikovanja antikomunističnega bloka in posledičnega povečanja interesov zaveznikov v Italiji je naraščala tudi podpora zaveznikov italijanskim grupacijam v mestu, ki so lahko, čeprav zmerno, računale na njihovo podporo.⁴⁴

Beltram v svojih spominih ZVU, do katere ni bil nikoli ravnodušen, oriše v opisu stanja v mestu na koncu leta 1945, ki ga zaključuje z opisom dejanj nasprotnikov v letu 1946: *Ravnanje zavezniške*

*policije, ki je s svojim brezobzirnim divjaštvom gnala naše ljudi v stanje nerazsodnosti, je res pomenilo veliko nevarnost. Ni bilo malo primerov, da so borci, ogorčeni nad barbarskim pretepanjem demonstrantov v Gorici, proti koncu leta 1945 izjavljali: V Gorico da, toda ne brez orožja! Ta parola se je zelo hitro širila po okrožju, in ni bilo lahko spraviti k pameti ljudi s takimi idejami, ki bi lahko pokopale vsa naša prizadevanja za pozitivni zaključek boja, za kar je obstajala realna možnost. Koliko bi bilo žrtev tudi med zavezniškimi vojaki in policijo, ki ne bi bile v nobenem primeru majhne, žrtev, ki bi ležale kot trajna senca usodnega nesporazuma in nerazumevanja med nami in zavezniki. Stališče vseh političnih sil je bilo: V Gorico da, toda brez orožja, s pogumom in vero v naš jutrišnji dan! Zato pa nobenih provokacij, nobenih nepremišljenih dejanj, ki jih je fašistična reakcija s postavljanjem dinamita in podtikanjem ognja počenjala vse leto 1946 v Gorici in drugod.*⁴⁵

Posedovanje orožja je bilo s strani ZVU prepovedano in odkrito lastništvo strogo kaznovano. Napeto ozračje, ki se je oblikovalo v letu 1945, se je naslednje leto samo stopnjevalo in je imelo, kot bomo videli, tudi krvave posledice. Tako slovenske organizacije v Ljudskem domu kot italijanske v prostorih CLN (Comitato di Liberazione Nazionale) so bile v stalni pripravljenosti pred sabotažami in so, predvsem v nočnih urah, stražile svoja območja.

Pedronijev spomin na dogodke nam razkriva še druge podrobnosti, ki nakazujejo simpatiziranja v mestu ter položaj civilne policije, *čerinov*, v mestnih grupacijah: *Minevali so dnevi in noči – te skoraj vse neprespale na straži. Eden ali drug so se aktivni člani društva menjali na straži in nadzorovali sedež organizacije ter sosednjo sobo, ki jo je uporabljal C.L.N. – Vsi smo bili oboroženi in to povemo v čast civilne policije – obstajal je namreč tih konsenz za tisto orožje, ki je bilo namenjeno varovanju prebivalstva. Večkrat se je zgodilo, da je v atriju poleg policista C. P.⁴⁶ bil na straži, oborožen z brzostrelko, tudi član A. G. I.⁴⁷*

Ne moledujte, prepričajte! Ne izzivajte, dokazujte!⁴⁸

Marec 1946 je bil za Gorico pomembna prelomnica. Posebna mednarodna komisija, ki jo je ustanovil Svet zunanjih ministrov, je obiskala območje z namenom, da se na terenu seznani s situacijo in ugotovi etnično pripadnost ozemlja ter

⁴⁰ (p. a.); Mišljeno je obdobje nasilja v Gorici v maju in juniju 1945. Glej Fabi, *Storia di Gorizia*, str. 196.

⁴¹ Beograjski sporazum o začasni vojaški upravi v Julijski krajini je bil podpisan 9. junija 1945 med vladami ZDA, Velike Britanije in Jugoslavije. Dne 12. junija 1945 je bil sklenjen devinski sporazum, ki je določal razmejitveno črto med conama A in B, t. i. Morganova linija. Ti dve coni sta obstajali do 15. septembra 1947, ko so na ozemlju začele veljati določbe pariške mirovne pogodbe.

⁴² Allied Military Government, v italijanščini Governo Militare Alleato (GMA), v slovenščini Zavezniška vojaška uprava (ZVU).

⁴³ Vidmar, *Zavezniška vojaška uprava Julijske krajine*, str. 122–132. Razmere, na katere je ZVU naletela v Julijski krajini, so bile seveda povsem drugačne od razmer v drugih pokrajinah Italije, kjer je bila stara uprava še nedotaknjena. V Coni A Julijske krajine (razen mest) stare uprave ni bilo več in so namesto tega že dolgo in povsem samostojno delovali NOO, ki so imeli svoj vrh v PNOO (Gombač, *Nova uprava Primorske 1945–1947*, str. 131). Tak način vladanja je bil vpeljan še v Nemčiji, Avstriji in na Japonskem. Glej Valdelvit, *Gli alleati e la questione di Trieste*, str. 92.

⁴⁴ Italijanski delež prebivalstva, ki je bil v mestu v večini, je lahko računal na podporo, vendar zmerno, s strani zaveznikov, predvsem Amerikancev, ki so z naraščanjem naklonjenosti De Gasperijevi vladi v Italiji videli potrjevanje "restavracije demokracije" (...) (p. a.); Fabi, *Storia di Gorizia*, str. 199.

⁴⁵ Beltram, *Tukaj je Jugoslavija*, str. 145.

⁴⁶ Civilna policija ZVU.

⁴⁷ (p.a.); Pedroni, *Cronaca di due anni*, str. 19.

⁴⁸ Beltram, *Tukaj je Jugoslavija*, str. 184.

gospodarske povezave in vplive.⁴⁹ Beltram je kasneje v svojih spominih tako razglabljal o dogodku: *Nihče ni bil tako naiven, da ne bi razumel igre, kajti od mednarodnih ekspertov res ni bilo mogoče misliti, da ne vedo za vsak pedenj zemlje, ki razmejuje oba naroda. Mogoče pa je bilo pričakovati, da se bodo tudi taki mrzli računarji zgrozili ob dotiku z resničnostjo, ki ni puščala nobenega dvoma, da bi bila vsaka druga rešitev razen etnične meje pri razmejitvi krivična in neodpušljiva, s slabimi posledicami.*⁵⁰

Mesec so tako zaznamovale dolge priprave na komisijo, ki je v Julijsko krajino prispela 7. marca 1946. Primorski dnevnik je ob priložnosti na svoji naslovnici v štirih jezikih pozdravil prihod komisije na ozemlje,⁵¹ ljudstvo obeh narodnosti je z velikimi manifestacijami izkazovalo svojo pripadnost, v Škedenju pa je še isti dan prišlo do prvih civilnih žrtev, ki so sprožile nove manifestacije proti nasilnem postopanju civilne policije in splošno stavko prebivalstva v Trstu in vseh krajih Cone A.

V Gorici in okolici je ljudstvo demonstriralo na Travniku in se v veličastni povorki sprehodilo po mestnih ulicah.⁵² Ob mrzličnem pričakovanju mednarodne komisije so se nadaljevale tudi priprave na njen obisk, ljudje so po deželi postavljali slavoloke in kljub prepovedi pisanja *parol* po zidovih ti niso dolgo ostali prazni. Po pisanju *Primorskega dnevnika* je policija v mestu prva dva dni pričakovanja komisije ljudstvo razganjala z brizgalkami, nato je dovolila, da se zbere na Travniku.⁵³ Beltram nam v svojih spominih obširno manifestacijo opiše takole: *Nekaj dni pred prihodom mednarodne komisije, ko so z dneva v dan napovedovali njen prihod v Gorico, so ljudje iz bližnje in daljne okolice polnili mestne ulice, okrašene z zastavami z rdečo zvezdo, in skupaj z Goričani dajali duška svojemu navdušenju, ki je šlo na živce ZVU... Dva dni pred prihodom komisije v Gorico, 26. marca, se je na Travniku zbrala deset-tisočglava množica manifestantov z zastavami, transparenti, napisi z zahtevo o priključitvi k Jugoslaviji. Tudi naslednji dan in ob prihodu komisije je Gorica doživela edinstveno manifestacijo volje in hotenja po priključitvi in združitvi.*⁵⁴

Soški tednik nam v članku "Pozdrav komisiji na tržaški cesti" poroča o navdušeni množici, ki je z

godbo in transparenti pozdravljala prihod komisije v *barvito* Gorico, ter nam v nadaljevanju oriše popoldansko povorko *šovinističnih neofašističnih manifestantov*, ki so napadali ljudi, razbijali šipe, trgali zastave in metali črnilo v okna in zastave.⁵⁵

Marčevski dogodki so bili zelo pomembni dejavnik v preobratu italijanske situacije v mestu, saj, kot povzema Girogio Valdevit, ti označujejo prve velike (povojne) proitalijanske manifestacije.⁵⁶ Na veliko moč takratnih dogodkov opozarja tudi Fabi, ki poudarja organizacijsko pripravljenost proitalijanskih skupin in spominsko moč takratnih dogodkov, ki se jih veliko sodelujočih še danes spominja kot *splošne manifestacije volje mesta*.⁵⁷ Ta, t. i. *rinascita di italianità*,⁵⁸ se zrcali tudi v Pedronijevih spominih, ki nam v luči *jasnih spomladanskih dni* opisujejo prebujenje narodne zavesti v mestu: *Napeti tedni. Titin⁵⁹ povzdignejo slavoloke zmage, ki so okrašeni z bršljanom in zastavami; veliko večino teh slavlolokov so pogumni mladeniči ponoči uničili. Iz dneva v dan se pričakuje, da komisija prispe v Gorico; zidovi so polepljeni s plakati in besedami. Iz oken hiš visi le nekaj dolgih zastav titinov.*

Tiste marčevske dni ni spal nihče, na sedežu A. G. I. so se menjale straže. Ena izmed njih je v noči 24. marca odbila nasilno akcijo slovanskih komunistov, ki so skušali razdežati sedež organizacije... Tisti dan je situacija v mestu že bila napeta; vpad Slovanov⁶⁰ iz oddaljenih dolin je imel kot cilj mestu vtisniti neresnično podobo. Vendar se je po mestu videlo vedno več meščanov z tribarvnimi kokardami. Nad njimi nenehna dejanja nasilja; kot zasledovana in pretepena osamljena dekleta (...) 25. marca se je napetost stopnjevala celo jutro. V vseh hišah se je čakalo na znak izobešanja zastav. A slovanske skupine so grozile naokrog, pripravljene, da s kamni zatrejo vsako italijansko trikoloro, ki bi se prikazala. Nenadoma – bil je jasen spomladanski popoldan – se je razširil ukaz, ki je

55 Soški tednik, *Demokratska Gorica za Jugoslavijo*, 30. marec 1946, str. 1.

56 Valdevit, *Gli alleati e la questione di Trieste*, str. 93; Glej tudi v Cataruzza, *L' Italia ed il confine orientale*, str. 298.

57 Fabi, *Storia di Gorizia*, str. 204; V istem tekstu nam avtor ponuja tudi povzetek dogodka v časopisu *"La Voce Libera"* dne 27. marec 1946, po katerem na bi na trgu manifestiralo 5.000 Slovencev (in 23 italijanskih komunistov) proti 20.000 Italijanom, ki so tako izrazili svojo odločitev, da *so in ostanejo Italijani*.

58 (p.a.); *Preporod italijanstva*.

59 Izraz *titini* je v italijanskem jeziku vezan na povojno obdobje in označuje pristaše maršala Tita.

60 V originalnem tekstu je uporabljena beseda *calata*, kar dobesedno pomeni spust, vpad. V italijanščini je vezana na sintagmo *la calata degli barbari* – vdor barbarov in se v tem kontekstu tudi interpretira v Pedronijevem tekstu, ki se na prebivalstvo periferije nanaša kot na *"calate"*, torej tiste, ki so v mesto vpadali iz okoliških hribov.

49 Šušmelj, *Gorica na pariških mirovnih pogajanjih 1946*, str. 10.

50 Beltram, *Tukaj je Jugoslavija*, str. 139.

51 Primorski dnevnik, *Pozdravljeni na naših tleh*, 8. marec 1946, str. 1.

52 Soški tednik, *Krvavi tržaški dogodki*, 16. marec 1946, str. 1.

53 Primorski dnevnik, *Navdušen sprejem mednarodne komisije*, 27. marec 1946, str. 1. Glej tudi Soški tednik, *Demokratska Gorica za Jugoslavijo*, 30. marec 1946, str. 1.

54 Beltram, *Tukaj je Jugoslavija*, str. 187.

V pričakovanju mednarodne komisije (hrani PANG).

svoj pot začel na A. G. I.: "Okrasite!" ... In čudež se je uresničil. Pred začudenimi očmi pešice bosonogih Slovanov, ki so si zaradi dolgega pohajkovanja po mestu sezuli čevlje in so sedaj iskali kakšen kraj, kjer bi se lahko odpočili in zaužili jedi, ki so jih s seboj v velikih torbah nosile bohotne kmetice, so okna nenadoma vzcvetela v zastavah in ceste so preplavili venci. Mesto se je prikazalo v plašču trikolore, ki je poplavlila skromne zastave z rdečo zvezdo. Letel je kakšen kamen, kakšno naše okno je bilo razbito; vendar so zastave ostale vsaka na svojem mestu in bilo je kot krik, ki je izbruhnil iz cele Gorice: prvi plebiscit za Italijo. Tistega sončnega dne je prispela komisija.

Toda še večji in še bolj ganljiv – in verjetno odločilen – je bil pohod z baklami 27. marca. Nikoli ne bomo doživeli, po mojem mnenju, podobnega trenutka, vendar kdor je videl, kdor se spomni, ve, da je brezupen krik Gorice v tisti noči, glas upanja in vere vsega prebivalstva takrat dosegel svojo najvišjo in junaško ekspresivnost, dramatično moč, ki je ganila in je mogoče ustvarila zgodovino. (...) zvečer so se prižgale bakle, ljudje so stopili na ulice. Kdor je ostal doma, morda stari in bolni, so z oken mahali z zastavami in vzklikali ter spodbujali demonstrante. Policija je komaj uspela obvladati situacijo in zavezniški guverner, major Long, je zaukazal mobilizacijo zavezniške vojske, ki je bila v pripravljenosti streljanja na ljudstvo. (...) Pred rastočo maso prebivalstva je kordon vojske popustil. Širok Trg Vittoria je bil v kratkem poln ljudi, razsvetljen z baklami, ki so odsevale svetlobo na zastave. (...)⁶¹

Enako navdušenje in veliko manifestacijo za priključitev k Jugoslaviji opisuje tudi Beltram, ki se spominja tudi italijanskega sprehoda z baklami in

ne ostane brez pripomb: Na travniku se je zbrala desettisoč glava množica ljudi, ki so s transparenti, napisi in zastavami obeh narodov z rdečo zvezdo dokazovali svojo pripadnost in svojo neomajno zahtevo po priključitvi k Jugoslaviji. Komisija je na prefekturi sprejemala delegacije, ki so jo informirale o razmerah, o narodnostnih mejah, o zgodovini teh krajev. Komisiji verjetno ni bilo mogoče povedati ničesar, česar ne bi bila izvedela iz napisanih dokumentov; mogoče ji je bilo le na prepričljiv način pokazati voljo in hotenja ljudi na Travniku pred poslopjem prefekture. Demonstranti so vztrajali na trgu do noči, nakar so se razšli. Zvečer so se v južnem delu Gorice zbrali tisti, ki so bili proti priključitvi k Jugoslaviji, in so se po Korzu pomikali proti Travniku z baklami, tako da je nastal vtis, da gre za dosti večjo množico proitalijanskih demonstrantov. Center mesta z znano večino italijanskega prebivalstva je lahko mobiliziral nekaj tisoč ljudi, med katerimi je bilo tudi mnogo takih, ki so v ta namen prišli iz Italije, in jih poslali na ulice, pod zaščito zavezniške policije.⁶²

Bilo je leto dni po osvoboditvi⁶³ ...

April je potekal v znamenju dela mednarodne komisije in njenem odhodu iz Julijske krajine. Komisija je prejela 4.000 peticij, od katerih je bilo 3.650 v korist Jugoslavije in 350 v korist Italije. Dne 25. aprila se je Svet zunanjih ministrov znova sestel in člani mednarodne komisije so predstavili Svetu zunanjih ministrov različne razmejitvene na-

⁶¹ (p. a.); Pedroni, *Cronaca di due anni*, str. 28–31.

⁶² Beltram, *Tukaj je Jugoslavija*, str. 184–185.

⁶³ "Bilo je leto dni po osvoboditvi, bilo je takrat, ko bi mislil človek, da sedijo v zaporu fašisti in ne antifašisti. (...)", Primorski dnevnik, *Ponižani in razžaljeni*, 1. maj 1946, str. 3.

Zavezniški vojak, civilni policist in množica manifestantov na Travniku (hrani PANG).

črte – sovjetsko, ameriško, angleško in francosko razmejitveno rešitev.⁶⁴ Medtem ko so komisije izdelovale razmejitvene predloge, so na Goriškem potekale priprave na praznovanje prve obletnice osvoboditve ozemlja. Pri tej zadnji formulaciji je potreben popravek, saj se je na obeležitev dogodka pripravljala le del populacije, ta pa je bil pretežno slovenske narodnosti. Ne smemo pozabiti velikega pomena te obeležitve za slovenski goriški prostor, ko je prvič po dogodkih po prvi svetovni vojni mesto bilo spet občuteno kot lastno, kar se tudi izraža v Beltramovih spominih, ko nam oriše te manifestacije bratstva in ljudske volje: *Prvo obletnico osvoboditve so ljudje proslavili z velikimi manifestacijami. Posebno obeležje je dalo proslavam srečno naključje, da je 1. maj za Primorsko obletnica osvoboditve in delavski praznik, ki so ga delovni ljudje prvič po dveh desetletjih sužnosti počastili na zelo svečan način. (...) V Gorico se je 1. maja zgrnilo iz bližnje okolice na desettisoče ljudi, tako da je v prvomajski povorki korakalo kakih trideset tisoč manifestantov, Slovencev, Furlanov in Italijanov. V tej manifestaciji bratstva in miroljubnega sožitja ni manjkalo napisov z zahtevo po priključitvi; stotine zastav obeh narodov z rdečo zvezdo in rdečimi prapori so spremenili mesto. Manifestanti so v svojem mestu izražali zahtevo po pravičnem miru, po spoštovanju volje ljudstva in po upoštevanju njihovih interesov ... Nešteto manifestantov je pobrala policija, da so se kmalu spet napolnile sodne dvorane, saj brez spopadov s fašističnimi provokatorji in s policijo tudi tokrat ni*

*šlo; ljudje so to vzeli kot samo po sebi razumljivo obračunavanje civilne policije z antifašističnimi manifestanti.*⁶⁵

Nacionalno usmerjeno italijansko prebivalstvo je zgodovinski dan osvoboditve mesta videlo kot njegovo okupacijo. Ta diskurz se v nacionalni luči odvija še danes, saj se obdobje osvoboditve Gorice in čas do umika Jugoslovanske armade v italijanshino prevaja kot *occupazione*, kar nam ponovno kaže na kompleksno oblikovanje nacionalnih nartivnih diskurzov na obmejnih območjih. Pedroni nam v svojih spominih na to obletnico oriše dogodke 1. maja 1945 ter nam v kontekstu napoveduje prihajajoči čas sprememb: *Maj je prinašal prvo obletnico tistih žalostnih dni okupacije titinov: in sla slovanskih komunistov je želela v tistih dneh mestu vdahnuti nekakšno novo dejanje moči, ki bi jim omogočalo, da bi ponovno zavladali na trgu.*

Minilo je leto od tistih bolečih dni, ki so Gorico videle zaman čakati svojo osvoboditev; eno leto – vendar koliko sprememb, koliko upanja, koliko bolečine. Vstaja proti zadnji nemški straži, ulični boji, izdaja in vpad slovanskih komunističnih oddelkov v mesto, ko je že bilo očiščeno Nemcev, vzpostavitev novega terorja s strani barbarskih formacij, nepričakovano veselje ob prihodu novozelandskih oddelkov – in prva italijanska zastava, ki smo jo opazili plapolati izza tankovske kupole in se nam je zdela tistega jasnega popoldneva 2. maja znak konca vsakega trpljenja – in navdušenje, ki je povzročilo, da smo naše vrtove oskubili

⁶⁴ Cataruzza, *L' Italia ed il confine orientale*, str. 303–304.

⁶⁵ Beltram, *Tukaj je Jugoslavija*, str. 207–208.

Praznovanje prvega maja na Travniku (hrani PANG).

vseh cvetlic in jih metali tistim, za katere smo mislili, da so naši odrešitelji (...) Minilo je leto: in spomin na zatiranje so izbrisale bleščeče marčevske manifestacije; spomin na dolge kolone, ki so mahale s tujimi zastavami in govorile v jeziku, ki je bilo mestu tuje – ti ubogi ljudje, ki so se spustili s hribov. (...)

Dihal se je nov zrak v tisti čudoviti pomladi. Demonstracija titinov 1. maja, ki jo je prejšnji večer, 30. aprila, spremljal pohod z baklami, je bila s strani meščanov sprejeta z veliko brezbrzižnostjo, kot nekaj zastarelega, kar se zaman želi obuditi.⁶⁶

V Parizu, kjer je do 16. maja potekal prvi krog diplomatskih pogovorov, sta bila 3. maja tako Kardelj kot De Gasperi povabljeni, da nastopita pred Svetom zunanjih ministrov in vsak iz svojega zornega kota podata svoje komentarje glede razmejitvenih predlogov.⁶⁷ Kardeljev govor naj bi ob tej priložnosti trajal tri ure, medtem ko naj bi se De Gasperi odločil za bolj zadržan in neretoričen govor. Komisija je lahko le potrdila vztrajnost zainteresiranih strani, saj sta oba govorca ponovila zahteve izpred meseca dni.⁶⁸

Na lokalni ravni je 11. maja v Gorici na iniciativo CLN organiziral AGI shod za povrnitev deportirancev, ki so izginili v maju in juniju 1945.⁶⁹ V istem mesecu je prispela pred Ljudski dom Titova štafeta in po ozemlju so potekale priprave na volitve v odbore SIAU, ki so se bile 26. maja 1946.⁷⁰ V ozračju pričakovanja novih preobratov na mednarodni ravni so v Italiji 2. junija

potekale volitve v Ustavodajni zbor ter referendum, na katerem so prebivalci izbirali med monarhijo in republiko. Zmagala je slednja.⁷¹ Dne 15. junija so se nadaljevali diplomatski pogovori o razmejitveni liniji, na katerih so se zunanji ministri dogovorili o italijanskih reparacijah in se zedinili za francoski kompromisni predlog, pomemben sklep tega zasedanja je bila tudi ustanovitev Svobodnega tržaškega ozemlja. Dne 29. julija se je v Parizu sestala konferenca 21 držav zmagovalk v drugi svetovni vojni.⁷²

Konec junija je bil na Goriškem ponovno v znamenju spopadov in manifestacij, ki so se zaostrovale v poletje. Ko je bila karavana Gira d' Italia 30. junija 1946 napadena pred Tržičem (Monfalcone) in je bilo njegovo napredovanje po deželi onemogočeno, je v Trstu razjarjena množica začela pravcati *lov na Slovane* in je napadla ter opustošila sedeže nekaterih organizacij. SIAU je ob dogodkih napovedal splošno stavko, medtem ko so se po ozemlju nadaljevale razdejalne akcije italijanskih skupin.⁷³

Pedroni je dogodke v svojih spominih komentiral v skladu s svojimi prepričanji: *Prihod Gira d'Italia mimo Gorice, ki bi se moral zgoditi 2. julija, je A. G. I. spodbudil k organizaciji praznovanj, ki so bile med prebivalstvom odmevne. Ob priložnosti bi se organizatorjem moralo podeliti plaketo v spomin na mesto. Vendar so 30. junija v Pierisu, ki leži nekaj kilometrov po vstopu v demarkacijsko cono A, komunisti, za katere moremo opomniti, da so bili nizkotni in izdajalski hlapci Titovega komunizma in so tako zavestno prevarali*

⁶⁶ (p. a.); Pedroni, *Cronaca di due anni*, str. 32–33.

⁶⁷ Pirjevec, *Pariška mirovna konferenca*, str. 10.

⁶⁸ Lorenzini, *L'Italia e il trattato di pace del 1947*, str. 50, ter Cataruzza, *L'Italia ed il confine orientale*, str. 304.

⁶⁹ (p. a.); Pedroni, *Cronaca di due anni*, str. 33.

⁷⁰ Beltram, *Tukaj je Jugoslavija*, str. 212.

⁷¹ Lorenzini, *L'Italia e il trattato di pace del 1947*, str. 53.

⁷² Pirjevec, *Pariška mirovna konferenca*, str. 8.

⁷³ Cataruzza, *L'Italia ed il confine orientale*, str. 299.

ime Domovine, napadli in kamenjali karavano Gira d'Italia. S tem nasilnim dejanjem, s katerim so skušali odrezati to ozemlje, so želeli izraziti nepripadnost teh območij Italiji in zatorej nedopustnost prehoda dirke čez ozemlje.

Na žalitev je italijansko ljudstvo Julijske krajine odgovorilo složno. Trst se je dvignil z zasluženim povračilnim ukrepom; splošna stavka, ki so jo razglasile italijanske organizacije, se je razširila tudi na Gorico, ki jo je enodušno v celoti podprla.⁷⁴

O teh napadih nam poroča tudi Beltram v svojih spominih, katerih formulacija sloni na stališčih, ki so nasprotni Pedronijevim in ponujajo drugačno interpretacijo dogodka: *Ta dan⁷⁵ so fašistične skvadre napadle slovenske in italijanske ustanove, razbijale slovenske knjigarne in pustošile kulturne krožke. Posebno ogorčeno so fašistične skupine reagirale na ustavitve kolesarske dirke (Giro d'Italia) v Pierisu in zato, ker ljudje niso pustili v Trst, kar je bilo povsem razumljivo. Glede na znano podžiganje in uničevanje kulturnih in drugih ustanov v Trstu in drugod po Julijski krajini v letih po prvi svetovni vojni in ker so zdaj podobne fašistične bande napadle demokratične in kulturne ustanove, je SLAU proglasila splošno stavko v vsej coni A. Tako se je 1. julija začela znamenita splošna stavka.*⁷⁶

Dne 12. julija je bila velika stavka v Coni A zaključena. Odnos civilnega prebivalstva do zavezniške uprave se je zaostroval, predvsem v luči množični aretacij antifašistov in brutalnega obnašanja civilne policije ter zavezniške vojske. Rasla je tudi podpora zaveznikov Italiji, kar je na mednarodni ravni odsevalo v sklepih mirovne pogodbe, s katero je Gorica ostajala italijanska, ter na lokalni ravni v nadaljevanju ljudskih manifestacij proti resolucijam mirovne pogodbe. Pod vtisi poročil iz Pariza in stopnjevanja tesnobe, ki se je izražala v tistih avgustovskih dneh, moramo tolmačiti tudi naslednji dogodek, ki je v mestu sprožil nov val nasilja. Dne 9. avgusta 1946, na dan obletnice italijanske zavzetja mesta v prvi svetovni vojni, so italijanski prebivalci mesta organizirali komemoracijsko slovesnost, ki se je končala s spopadi, ki so poleg številnih ranjenih terjali tudi človeško žrtev.

Že ob prvem svitu možnosti, da ostane Gorica v okviru italijanske države, se je ponovila srhljiva slika temne usode, kakršno je ta dežela doživela po polomu Avstrije leta 1918,⁷⁷ razmišlja Beltram o avgustovskem dogodku, ki ga interpretira kot provokacije ohrabljenih fašističnih skvader. Člani CLN v Gorici so začeli organizirati manifestacijo za

*obletnico zavzetja Gorice 9. avgusta 1916. leta. Goričani so poskus manifestacije razbili, nakar so se pojavile pretepaške skvadre razbijačev in napadale posamezne Slovence in demokratične Italijane. Policija je te razbijače vzela pod svojo zaščito, in tako se je nadaljevalo razbijanje izložb slovenskih trgovcev, trgovin in lokalov, napadanje častnikov JA in slovenskih novinarjev. V Gorici je bil težko ranjen major J. A. Despot, ubili so bivšega partizana Vladimirja Maraža. Pobesnena vojaška policija je vdrla v Ljudski dom, aretirala sekretarja OK KPJK⁷⁸ (...). Drugi dan, 10. avgusta, so fašisti poskušali zažgati Ljudski dom, a so domski stražarji ogenj pravočasno pogasili.*⁷⁹

Slovenski tisk je ogorčeno poročal o incidentu, ki je bil *Silen opomin za Pariz*⁸⁰ in za katerega naj bi bil odgovoren ZVU, ki je prireditve dovolil in podpiral. Fabi povzema dogodek kot dejanje, ki se ne oddaljuje od napetega ozračja, ki je označevalo obdobje in je v Trstu ter v drugih krajih sililo policijo v energično zatiranje stavk, manifestacij, napadov in obračunov med nasprotnimi skupinami, ki so se velikokrat sprevrgli v krvava kriminalna dejanja. Kar je bilo v dejanju pomenljivega za Gorico, je bil napad na poglobitni simbol vojaške zgodovine mesta,⁸¹ spomenik padlim v prvi svetovni vojni v parku *Rimembranza*.⁸²

V svojem spominu na dogodek Pedroni opisuje junaški odziv prebivalstva na provokacijo in preobrat, ki ga interpretira kot upravičeno historično zahtevo. Njegov strukturiran in ideološko naravnan spomin nas tako vodi preko obdobja pomladi oz. prebujenja italijanskega naroda v marcu 1946 do postopnega napredovanja narodne zavesti, ki se osvobaja preteklosti poraženca in ki doseže svoj vrhunec v poletju oz. narodnem prepородu, ko po avtorju Gorica postane ponovno italijanska.

"Jutro 9. avgusta 1946 je bilo jutro, polno tistega 'avgustovskega sonca', v katerem je Vittorio Locchi sanjal svobodno Gorico pod 'zadnjimi bleščicami trdnjavami Domovine'.⁸³ Velika množica ljudi se je zbrala pri spomeniku v parku Rimembranza, ki je, čeprav v ruševinah, postal znak mučenega mesta. (...) Že pred obredom smo opazili, maša je namreč potekala na odprtem, sumljivo gibanje na

⁷⁴ (p. a.); Pedroni, *Cronaca di due anni*, str. 34–35.

⁷⁵ Mišljen je 30. 6. 1946.

⁷⁶ Beltram, *Tukaj je Jugoslavija*, str. 216–217.

⁷⁷ Prav tam, str. 240.

⁷⁸ OK KPJK – Okrožni komite Komunistične partije Julijske krajine.

⁷⁹ Prav tam, str. 238.

⁸⁰ Primorski dnevnik, *Primorci niso zamanj krvaveli!*, 10. avgust 1946, str. 1.

⁸¹ Fabi, *Storia di Gorizia*, str. 203.

⁸² Parco della Rimembranza (Park spomina) v Gorici, nastal leta 1923 v spomin na goriške prostovoljce, žrtve prve svetovne vojne. Spomenik v parku je bil razstreljen 12. avgusta 1944 kot povračilni ukrep domobranskih enot; Glej Fabi, *Storia di Gorizia*, str. 185.

⁸³ (p. a.); "... *l'ultime torri smaglianti della Patria*", v: V. Locchi, *Sagra di Santa Gorizia*; Locchi je bil italijanski vojak, borec za Gorico.

robu parka, predvsem proti ulici Canova in Duca d' Aosta. SIAU je namreč sklicala za tisti dan preveč ljudi iz slovanskih vasic in preveč kmečkih veljakov se je nahajalo med ljudmi v zadnjih vrstah, kjer so jezno kričali. Vendar si ne bi nikoli predstavljali, da se bo prelivala kri. Tri ročne bombe, ki sta jih vrgla neki Kodermaz in Brisco, so eksplodirale med ljudmi, ki so poslušali govor; sedemindvajset ranjenih, od katerih nekaj resno; najbolj jo je skupil Sergio Zuccolo, ki je bil zdravljen v bolnišnici z negotovo prognozo.

Sledil je trenutek neodločnosti, ne panike. Nikoli nismo videli tako hladne in junaške množice, ki se pred eksplozijami in krvjo ne umakne, ne razbeži. Zgolj trenutek: in taista složna množica se vrže v lov na atentatorje.

Slovansko nasilje je tako doseglo svoj vrhunec. In 9. avgust dejansko označuje njegov konec, ko se Goričani poženejo na njegov lov, ga izsledijo v njegovih rovih, ga odženejo s kamenjem in ognjem ter ga v tistem opoldanskem srdcu dokončno premagajo. Ta narod, utrujen surovosti in nasilja, je bil odločen, da se za vedno reši teh t. i. "osvoboditeljev", ki so se s spustili s hribov 2. maja, ko je že vse bilo odločeno. (...)

Ljudski dom, ki ga je branila policija, je bil pod preiskavo oblasti, zato so bile slovansko komunistične organizacije kasneje izseljene. (...) Tisto jutro 9. avgusta niso dobili svoje lekcije samo sedeži organizacij in trgovine atentatorjev; tudi vsi oni, ki so se v mesto spustili, so bili eden po eden zasledovani in pregnani. Tisti, ki so se branili, so jih dodatno dobili, in od takrat jih ni bilo več na spregled. Videlo se je ljudi, ki so jih preganjali z različnimi predmeti; količki, ki po Korzu podpirajo vrtnice, s palicami, posodami za rože, ki so jih nanje metali iz oken, celo s pasom za hlače, kot oni, ki si je z eno roko držal hlače in z drugo tepel okoli s pasom v rokah. Minila je manj kot ura od atentata in italijanska množica je v veselju maščevanja postala edina odločilna gospodarica mesta.⁸⁴

Zaključek

Kot je razvidno iz predstavljenih spominov, je bila Gorica v letu 1946 predvsem poligon moči različnih skupin. Rekli bi, da je bila delitev med njimi osnovana na nacionalni ravni, vendar bi bila trditev napačna; ne moremo je niti klasificirati kot ideološko, ker bi spet ciljali v prazno. V prvem

letu osvoboditve je bilo mesto stičišče tako nacionalnih kot ideoloških interesov, ki so svoje argumente po zmagi nad ostalimi uveljavljali največkrat z ljudskimi manifestacijami na Travniku, a najraje s pestmi in železnimi palicami. Spremenila se je samo taktika boja, situacija historičnega antagonizma je namreč ostajala enaka, podkrepljena z dejanji vojnih in povojnih krvnikov, ki so izmenično terorizirali in preganjali prebivalce mesta in okolice. Zgodovinski spomin mesta se je tako oblikoval v dveh nacionalnih diskurzih, ki sta izmenično krepila in slabila moč dogodkov v mestu in svojim spominom podeljevala različne, po smislu protipomenske konotacije, ki danes potrjujejo kompleksnost odnosov na območju.

Ideološko in nacionalno obarvana spomina, ki smo ju v pričujočem članku predstavili, sta primer konstrukcije tega diskurza, kjer se historični antagonizem izraža tako v vizualni interpretaciji drugega kot v konstantnem povečevanju moči lastnega naroda. Te interpretacije niso zanemarljive, saj, v kolikor ni minilo veliko let od njihovega nastanka, kažejo na vkoreninjene podobe o drugem, ki so se po vzpostavitvi mejne linije še poglobile. Nasilni dogodki, ki jim je Gorica bila priča v času zavezniške uprave, ne morejo biti analizirani brez konteksta osvoboditve mesta v letu 1945 in ta ne brez pregleda dogodkov v času po Rapalski pogodbi. Zdi se, da kakršnakoli poglobljena študija o nasilju v mestu vodi v spomine njenega prebivalstva in ti, kot smo prikazali, še zdaleč niso enostavni. Preteklost Goriške ni izginila na Transalpini 1. maja 2004, dobila je samo novo podobo, ki sloni na edinih temeljih, ki jih pozna – kolektivnem spominu oz. kolektivnih spominih prebivalstva.

V zaključku, ki ne želi biti zaključek, temveč začetek serije raziskav o spominu pokrajine, dodajam, da zgodba še ni dobila svojega končnega epiloga, saj preteklost nikakor ni zaključeno časovno obdobje in spomin ne fiksni konstrukt družbene podobe. Vsaka skupnost na podlagi svojih (izbranih) preteklih izkušenj ohranja in razvija svoj kolektivni spomin ter s tem ohranja, reinterpretira in oblikuje svojo identiteto. In v kolikor Goriška ne najde svoje skupne identitete v svoji preteklosti, jo lahko odkrije za svojo mizo, ki priča o bogati in dolgoletni kulinarčni tradiciji, ki ne pozna ne manifestacij in ne meja.

⁸⁴ (p. a.); Pedroni, *Cronaca di due anni*, str. 37–39.

VIRI IN LITERATURA

ČASOPISNI VIRI

- Nova Gorica, Glasilo osvobodilne fronte za Goriški okraj*, 1947.
Primorski dnevnik, Glasilo osvobodilne fronte za Slovensko Primorje, 1946.
Soški tednik, 1946.

LITERATURA

- Ballinger, Pamela: *History in Exile. Memory and Identity in the borders of the Balkans*. Princeton University Press, 2003.
- Bebler, Aleš: *Čez drn in strn. Spomini*. Koper: Založba Lipa, 1981.
- Beltram, Julij: *Tukaj je Jugoslavija. Goriška 1945–1947*. Koper: Založba Lipa, 1983.
- Berdhal, Daphne: *Where the world ended. Reunification and identity in the German Borderland*. University of California Press, 1999.
- Blake, Robert: *Oxfordova enciklopedija zgodovine. Od 19. stoletja do danes*. Ljubljana: DZS, 1993.
- Cataruzza, Marina: *L'Italia e il confine orientale. 1866–2006*. Bologna: Il Mulino, 2007.
- Cecotti, Franco: *Un esilio che non ha pari. 1914–1918. Profughi, internati ed emigrati di Trieste, dell'Isontino e dell'Istria*. Gorizia: LEG, 2001.
- Fabi, Lucio: *Storia di Gorizia*, Padova: Il Poligrafo, 1991.
- Favretto, Ilaria, Jović, Dejan: Introduction. *Journal of Southern Europe and the Balkans*, Routledge, Volume 6, Number 2, August 2004, str. 91–95.
- Gombač, Metka: Nova uprava Primorske 1945–1947. *Acta Histriae VI. Prispevki z mednarodne konference Pariška mirovna pogodba, nova jugoslovansko-italijanska meja in priključitev Primorske Sloveniji*. Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, 1998, str. 127–138.
- Kardelj, Edvard: *Spomini. Boj za priznanje in neodvisnost nove Jugoslavije. 1944–1957*. Ljubljana: DZS, 1980.
- Lorenzini, Sara: *L'Italia e il trattato di pace del 1947*. Bologna: Il Mulino, 2007.
- Malnič, Andrej: Topografija spomina na vojno. *Acta Histriae VI. Prispevki z mednarodne konference Pariška mirovna pogodba, nova jugoslovansko-italijanska meja in priključitev Primorske Sloveniji*. Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, 1998, str. 331–346.
- Müller, Jan-Werner: Introduction: the power of memory, the memory of power and the power over memory. *Memory & Power in Post-War Europe* (ur. Jan-Werner Müller). Cambridge: Cambridge University Press, 2002, str. 1–35.
- Pedroni, Carlo A.: *Cronaca di due anni, 5. 8. 1945 – 16. 9. 1947*. Gorizia: A.G.I. Gorizia, 1952.
- Pirjevec, Jože: Pariška mirovna konferenca. *Acta Histriae VI. Prispevki z mednarodne konference Pariška mirovna pogodba, nova jugoslovansko-italijanska meja in priključitev Primorske Sloveniji*. Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, 1998, str. 7–14.
- Ricouer, Paul: *Ricordare, Dimenticare, Perdonare. L'enigma del passato*. Bologna: Il Mulino, 2004.
- Rusconi, Gian Enrico: *Resistenza e Postfascismo*. Bologna: Il Mulino, 1995.
- Stoletje svetovnih vojn*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1981.
- Širok, Kaja: Z eno nogo na poti v krtovo deželo. *Kronika*, 54, 2006, št. 3, str. 421–434.
- Šušmelj, Jože: Gorica na pariških mirovnih pogajanjih 1946. *Primorska srečanja*, 225, letnik XXIV., 2000, str. 9–13.
- Torkar, Vinko: *Nova Gorica. Razionalizacija urbane strukture Nove Gorice z arhitekturo mesta: raziskovalna naloga*. Nova Gorica: DESSA, 1987.
- Toti, Anna Lisa: La memoria come oggetto sociologico: Intervista ad Alessandro Cavalli. *La memoria contesa: Studi sulla comunicazione sociale del passato* (ur. Anna Lisa Toti). Milano: Franco Angeli, 2001, str. 31–39.
- Traverso, Enzo: *Il passato: istruzioni per l'uso. Storia, memoria, politica*. Verona: Ombre corte, 2006.
- Troha, Nevenka: Politične usmeritve med primorskimi Slovenci. *Zgodovinski časopis*, 49, 1995, št. 3, str. 455–469.
- Valdelvit, Gianpaolo: Gli alleati e la questione di Trieste fra peace making e guerra fredda. *Confini contesi. La Repubblica Italiana e il Trattato di pace di Parigi. 10 febbraio 1947* (ur. Michele Calandri in Mario Corseto), Istituto Storico della Resistenza di Cuneo, EGA, 1998, str. 87–100.
- Vidmar, Cvetko: Zavezniška vojaška uprava Julijske krajine. *Primorska srečanja*, 104/05, 1990, str. 122–132.
- Zerubavel, Eviatar: *Mappe del tempo. Memoria collettiva e costruzione sociale del passato*. Bologna: Il Mulino, 2005.

LITERATURA – Elektronski viri

- Rumiz Paolo, *Gorizia cade l'ultimo muro d'Europa*, cit. po *la Reppubblica*, <http://www.pbmstoria.it/fonti1474>

FOTOGRAFIJE

- PANG – Pokrajinski arhiv v Novi Gorici
 PANG 583 – zbirka fotografij, t. e. 6, a. e. 40 in a. e. 41.

RIASSUNTO

Manifestazioni della volontà popolare – Il ricordo di Gorizia nel 1946

L'articolo tratta il tema della situazione di Gorizia nel primo anno del dopoguerra, quando il territorio era governato dall'amministrazione del Governo Militare Alleato. Nel corso della prima metà del Novecento il Goriziano fu territorio di grandi conflitti armati e di scontri fra ideologie mondiali. La Grande Guerra coinvolse in pieno la popolazione civile locale e i suoi avvenimenti rimasero impressi nella memoria della popolazione e nella conformazione visiva del territorio. Specialmente nel periodo fascista la memoria collettiva subì una collocazione nazionale che si manifestò sia nella costruzione di grandi monumenti e ossari, sia nella denominazione di strade con i luoghi delle battaglie, diventati luoghi di memoria. Alla fine della seconda guerra mondiale il territorio diventò nuovamente zona di scontro politico poichè si ripropose nel territorio il problema del confine orientale. Esso provocò nella città nuove lotte e discordie nella popolazione, già divisa da antago-

nismi nazionali di vecchia data. Le manifestazioni popolari del 1946 si presentavano così come lotte di classe e lotte nazionali, in un complesso mosaico di politiche e ideologie che si giocavano i suoi esiti a livelli più elevati, tra le varie potenze mondiali.

Il rapporto complesso degli antagonismi storici nella città viene nell' articolo ripreso dalle memorie collettive (e individuali), formatesi nel discorso narrativo nazionale. Una particolare rilevanza è posta sulla struttura complessa delle memorie divise che si formulano nell'ambito degli stessi eventi storici, visti da diversi gruppi/classi. Il momento centrale del racconto riprende così le manifestazioni popolari nelle memorie di due protagonisti dell'epoca, un membro dell' Associazione Giovane Italiana e uno del Partito Comunista Sloveno. Tramite le loro storie possiamo ricostruire un periodo storico difficile in cui ogni nazione pretende la propria legittimità del territorio sulla base di memorie e storie del passato che rivivono nel presente.

Poichè, come mostra l'articolo, certi passati non passano mai, e le memorie, specialmente quelle contese, vengono ripetutamente negoziate e ripresentate. Ancora oggi, a settanta anni dalla firma del Trattato di Parigi e sotto un unico ombrellone Europeo.